

Jeřábek, Dušan

III.

In: Jeřábek, Dušan. *Václav Vladivoj Tomek a Karel Havlíček v letech bachovské reakce*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1979, pp. 25-31

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121527>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

III.

V době nastupující a postupující politické reakce — tj. zejména od rozpuštění kroměřížského sněmu — projevovalo se ze strany vlády stále patrnější úsilí získat pro podporu státní politiky v míře daleko širší než dosud podporu denního tisku. Pokud šlo o české země, situace byla pro vládu zvlášť neutěšená.¹ Úřední Pražské noviny, které pod Havlíčkovou a pak Sabinovou redakcí prošly érou liberalismu, ba i radikalismu, vrátily se sice pod redakcí K. J. Erbena, pak Čeňka Prauska a konečně (od 1. ledna 1850) Václava Jaromíra Picka do umírněných poloh, avšak — jak o tom bude ještě řeč — zdaleka neuspokojovaly exponenty vládní politiky, a to pro svou vlažnost v prosazování vládního programu. Dokonale loajální a konzervativní linii zastávaly v Čechách v letech 1849 a 1850 jen dva česky psané listy, oba však krajně bezvýznamné. První z nich byly Vesnické noviny z Čech s podtitulem Nedělní list pro osvětu a vzdělání venkovského lidu. Vycházely jednou týdně od 3. března 1849 do konce května téhož roku, a jejich vydavatelem a redaktorem byl týž Fr. J. Schopf, kterého připomíná v citované partii Paměti J. V. Frič.² — Druhou tribunou konzervativců byl Vlastimil, „poučný politický časopis pro lid“ (jak zněl podtitul), jehož vydavatelem, později i redaktorem byl Ed. F. Šťastný. List vycházel od 1. března 1849 do 1. dubna 1849 jako deník, nadále do 30. června 1850 třikrát týdně. Byl to známý orgán „sedmašedesátníků“, za nímž stály některé vlivné osobnosti z řad šlechty, zvláště hrabě Vilém Wurmbrand. Přesto — nebo právě proto — časopis nebyl schopen života a uprostřed roku 1850 zanikl pro nedostatek odběratelů a pro finanční pasivitu.³

Právě v té době (od 8. května 1850) zahájil Havlíček vydávání Slovana, a nebylo českých novin, které by mohly sloužit vládě k jeho potírání.

¹ Dokladem toho je například skutečnost, že podle vlastního svědectví Havlíčkova učinil Bachův úředník dr. Antonín Beck Havlíčkovi nabídku, „nechtěl-li by jistě společnosti (pravilo se tuším Lloydu) Národní noviny prodati s nabídnutím za ně 4.000 zl. stří.“ — K. Havlíček, Spor náš s Videnským deníkem, Slovan 24. srpna 1850; Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl III/1, Praha, Jan Laichter 1902, str. 258.

² Viz zde str. 22. — O Schopfovi a Vesnických novinách viz Fr. Roubík, Časopisectvo v Čechách v letech 1848—1862, str. 157—158.

³ Z česky vydávaných časopisů té doby sloužily vládní politice ještě Slovenské noviny, vydávané od 13. července 1849 ve Vídni; byly ovšem zaměřeny především na problematiku uherské části Rakouska.

Rozhodnutí o tom, jak tento nedostatek odstranit, vzniklo v okruhu ministra Lva Thuna. V jeho osobním archívu v Děčíně nacházíme doklad, který podstatným způsobem osvětluje řadu dosud nejasných okolností, za nichž došlo k ustavení nového českého listu, sloužícího vládě proti Havlíčkovi. Jde o podrobný německy psaný návrh programu tohoto listu, podaný Lvu Thunovi Antonínem Beckem a Josefem Jirečkem.⁴ Sotva lze pochybovat o tom, že návrh byl buď Thunem přímo objednan — což je nejpravděpodobnější —, nebo aspoň s ním předem dohodnut; a stejně tak je krajně pravděpodobné, že vlastním autorem celého navrženého programu listu byl Jireček. Připomeňme, že na Thunovo vybídnutí vypracoval nepříliš dávno návrh na vydávání Pokroku.⁵

Podstatné body Beckova a Jirečkova návrhu jsou tyto:

Autoři doporučují založit český list ve vládním duchu, jímž by se otevřela cesta „zdravým politickým názorům“ v českých zemích a současně by se umožnilo sjednocení všech sil, podporujících „pořádek a zákonnost“. List bude čelit tomu, aby Češi nepodléhali mínění „orgánu“ (rozuměj Slovana, D. J.), který by je „snadno mohl pomýlit. [...] Takovému nebezpečí lid nesmí být vystaven“. Češi inklinují jako žádný jiný národ v monarchii k vytváření politických stran. To je třeba v tomto případě podporovat, tj. napomáhat rozkladu dosud jednotné strany národní. Nebude to nesnadné, neboť jejím pojítkem není jednota názorů, ale toliko jednota jazyka a národnosti. Tato strana představuje nepřírozené spojení protichůdných politických stanovisek; proto je nutné toto spojení uvolnit, „aby konzervativní element nebyl nadále ve vleku elementu radikálního a demokratického“. K tomu je právě nejvhodnější okamžik. Úkol nemohou splnit listy německé. Vliv na utvoření nové velké (!) české politické strany, odpovídající vládním představám, je možný jen z Vídně. Nový list měl by „prosazovat rozvážný pokrok ve smyslu nynějšího ministerstva na základě ústavy ze 4. března 1849“. — Vedení listu by mělo zastávat „přírozené zájmy českého lidu“, posilovat katolicismus, působit k vytvoření „osvícené“ konzervativní strany v Čechách, na Moravě a v Horních Uhrách a k „probuzení všeobecně rakouského státního vědomí“. — „Vůči publiku musí se zdát, že postavení listu je nezávislé a že list je založen jen soukromými osobami“. Řízení novin bude v rukou pětičlenného komitétu ve Vídni; „jeho kontrolu bude provádět hrabě Thun, s nímž se komitét bude radit o obtížnějších otázkách“. Pro list se navrhuje název Věstník od Dunaje; vycházet bude na dobrém papíru šestkrát týdně. Náklady na list — odhadnuté ročně na dvacet tisíc zlatých — budou hrazeny zčásti z výtěžku listu, zčásti budou kryty akcemi po 500 zl. K tomu účelu bude ustavena akciová společnost, která bude spravovat finanční záleži-

⁴ Sign. A 3 XXI D 83, fol. 6. — Datováno 1850, bližší datace chybí. Hugo Traub, autor studie Z historie Vídenského deníku (Duch novin roč. 3, 1930), tento materiál zřejmě neznal.

⁵ Viz pozn. č. 7 ke kapitole II.

tosti listu. Kdyby se akciová společnost rozpadla, zůstanou oba podepsaní majitelé listu. — Tolik Beckův a Jirečkův programový návrh.⁶

Jednání o povolení nového, nadto pak českého listu ve Vídni nebylo zcela hladké. Vídeň byla — podobně jako Praha — ve stavu obležení, a vojenský velitel Welden, který nedávno příkře odmítl žádost Havlíčkovu o vydávání českých novin ve Vídni, nebyl zpočátku nakloněn ani podnikovi Beckovu a Jirečkovu. Zasáhnout musel se vši pravděpodobností sám ministr Thun.⁷ O tom, kdo provedl modifikace původního programového návrhu nového listu, nemáme přesných zpráv; jistě však vzešly z konzultací s Thunem. Ostatně nehledíc ke změně názvu listu, podstata Beckova a Jirečkova návrhu zůstala nedotčena. List opravdu byl založen jako akciová společnost; jenže — jak víme z Havlíčka — kapitálu se sešlo tak málo, že by byl stačil sotva na čtvrtletní vydávání novin.⁸ Bylo proto zřejmě nezbytné vypomoci listu finanční dotací z vládních fondů. Tuto skutečnost představitelé listu nepřiliš přesvědčivě popírali. Havlíček, který byl o okolnostech vydávání Vídenského deníku zevrubně informován — dokonce, jak se zdá, od samého Josefa Jirečka⁹ —, vyložil nezvratně, že Vídenský deník byl od počátku orgánem vládním, udržovaným při životě peněžitou podporou ze státní pokladny.¹⁰

Vídenský deník začal vycházet 9. července 1850 s neutrálně znějícím podtitulem „noviny politické a literární“.¹¹ Odpovědným redaktorem byl jmenován Jan Votka; od 27. května 1851 převzal redakci Hermenegild Jireček, který se stal skoro současně také redaktorem beletristické přílohy Vídenského deníku Vesna, vycházející od 3. ledna 1851.¹² Skutečně roz-

⁶ Celý text dokumentu v originále viz zde na str. 81–84 (příloha I).

⁷ Viz Hugo Traub, Z historie Vídenského deníku, Duch novin roč. 3, 1930, str. 202.

⁸ „Nám také není neznámo, že se na vydávání Vídenského deníka akcie jakési po 25 zl. st. jednou sbíraly, dobře však víme, že jich teprva bylo asi 100 subskribovaných, tedy vcelku asi 2.500 zl. stř. kapitálu, což ani na čtvrt leta pro Vídenský deník by nepostačilo. Dobře též víme, že osoby, vzavší tyto akcie, jsou nejvíce bývalí vydavatelé a podporovatelé Vlastimila“. K. Havlíček, Vynucená odpověď Vídenskému deníku, Slovan 14. srpna 1850; Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl III/1, str. 222–223.

⁹ Napovídá tomu zpráva ve Slovanu 19. června 1850; Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl III/2, Praha, Jan Laichter 1903, str. 1464.

¹⁰ Vládním novinám. Slovan 13. července 1850; Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl III/1, str. 159 n. — Vynucená odpověď Vídenskému deníku. Slovan 14. srpna 1850; Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl III/1, str. 219 n.

¹¹ V ročníku 1851 byl tento podtitul už vypuštěn.

¹² Vesna. List pro beletristiku, umění a literaturu. Vycházela třikrát týdně a přezíla dokonce o několik měsíců i Vídenský deník: její poslední číslo vyšlo 30. června 1852. Redaktorem byl původně Votka, od 2. května 1851 Hermenegild Jireček. Vesna přinášela stati o české literatuře starší i novější, portréty a životopisy českých básníků (např. J. J. Kaliny a K. H. Máchy) i stati historické. Příspěvky byly skoro vesměs nepodepsané. — Z pozoruhodnějších článků připomeňme větší pojednání Český román (10. února a 19. března 1851, b. p.), v němž

hodujícími osobnostmi listu byli však kromě Lva Thuna (jehož jakákoli účast byla oficiálně popírána) Alexandr Helfert, Antonín Beck a vídeňský univerzitní profesor Leopold Neumann, známý konzervatívec. — Máme o tom ostatně autentické svědectví V. V. Tomka z doby, kdy pobýval ve Vídni, připravuje se na svou univerzitní dráhu:

„V neděli večír mívali jsme (tj. na podzim r. 1850 — pozn. D. J.) pravidelně přátelskou schůzi u Becka, která sloužila hlavně výměně myšlenek se vztahem ke směru Vídenského deníku. Účastnili se jí totiž na předním místě ředitelé listu toho, totiž Helfert, Beck a Leopold Neumann, na slovo vzatý německý poslanec strany konzervativní na někdejších říšském sněmu, redaktor Votka, Jirečkové oba co spolupracovníci, já pak jaksi co důvěrník. Byl jsem, jak zmíněno, již za svého meškání v Německu žádán za příspěvky do deníku tohoto, a ve Vídni bylo mi snadno propůjčiti se k některému spolupomáhání. Chodil jsem totiž pravidelně po obědě na některou chvíli do redakcí, abych si přečetl noviny, a když se mi co z nich nahodilo k poznámkám, napsal jsem hned na místě pro Deník“.¹³

O zamýšleném (respektive předstíraném) směru a programu Vídenského deníku dočítáme se v inzerátu, který otiskl i Slovan na své obálce 29. června 1850. Mimo jiné zde stojí: „Noviny tyto [...] u věcech národních odhodlaně hájiti budou interesy slovanské, u věcech politických spravovati se budou ústavou říšskou od 4. března 1849 jakožto pravidlem“.¹⁴

Vídenský deník vycházel nákladem 500 exemplářů; podle Havlíčka, jehož informovanost byla jistě spolehlivá, se však nerozesílalo více než 400 exemplářů. (Pro srovnání uvedme, že náklad Slovana byl dva tisíce výtisků.) Graficky napodoboval Vídenský deník Národní noviny, snad aby vzbudil u čtenářů dojem, že je jejich pokračovatelem. Obsahově projevoval ovšem Vídenský deník od prvního čísla úsilí sloužit protihavlíčkovské vládní kampani a nejkonzervativnější koncepci slovanské a národní politiky. Ale od samého počátku ocital se vůči Havlíčkovi v defenzívě. Musel především čelit Havlíčkovu několikerému konstatování, že nový list je vládním orgánem.

Tak například 19. července r. 1850 nacházíme ve Vídenském deníku velký úvodník, nazvaný K obraně našich novin, kde mimo jiné čteme: „Již před vydáním návěští o našich novinách vyhlásil nás Slovan za orgán hraběte Wurmbanda. Brzy nato, nestaraje se hrubě o důslednost nápadů svých, změnil Slovan taktiku a počal nás

se skrytě otočí na Havlíčkovu kritiku Tylova Posledního Čecha. Konstatuje se úpadek české beletrie; román ze současnosti není u nás možný, protože nemáme společenský život. Podobné názory přináší stať Pohled na nynější chod literatury české (16. a 23. dubna 1851, b. p.), kde ještě zřejměji vystupuje tendence svalit vinu na úpadek české literatury na revoluční hnutí r. 1848. — Tomek přispěl do Vesny 8. listopadu 1851 statí Bartošova Kronika pražská (podepsáno W. W. T.).

¹³ Tomek, Paměti z mého života, díl první, str. 365.

¹⁴ Viz také Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl III/2, str. 1467.

s takovou jistotou za orgán vládní vyhlášovati, jako by bůhvíjakých důkazů o tom měl. — V návěští našem ohlásili jsme obecnstvu, z jakých příčin jsme přikročili k vydávání politických novin ve Vídni, a doufáme, že ono podstatnost jejich uznalo; cítíce se povinny udati obecnstvu, jakou pomocí nákladné podniknutí to počnáme, vyslovili jsme, že několik osob zámožnějších, neodvislých ze všech tříd obyvatelstva z Čech, Moravy i Slovenska jistými příspěvky k pojištění novin na jistý čas potřebnými nás podporují. Z toho následuje, že jakékoli pomoci od vlády a jmenovitě příspěvků ze státní pokladnice jsme nepotřebovali, nežádali, nepřijali aniž kdy přimouti chceme“.

Ale Havlíčkovy odpovědi na tyto a podobné zamlžovací manévry vždy více odkrývaly pravou podobu tohoto listu, jeho tvůrců i protektorů. Havlíček dokázal nade všechnu pochybnost, že Vídeňský deník je orgán ministerský, a před očima celé české veřejnosti zdiskreditoval jeho reprezentanty. Vídeňský deník začal pak uveřejňovat (od podzimu 1850) polemické články proti Havlíčkovým Epištolám kutnohorským, otiskovaným od 8. června téhož roku ve Slovanu. Články Vídeňského deníku byly označovány podle skutečného nebo předstíraného místa svého vzniku, aby budily dojem spontánního odporu nejrůznějších vrstev českého, ba i slovenského obyvatelstva proti Havlíčkovým názorům.¹⁵ Propaganda Vídeňského deníku nezabránila ovšem ani v nejmenším rychlému šíření Havlíčkových proticírkevních myšlenek mezi českým lidem, ačkoli Slovanu byl zamezován přístup nejen do Prahy, ale i do jiných českých měst a krajů. Vídeňský deník, všemožně vládou podporovaný, naopak od začátku své umělé existence hynul na nezájem publika.

Ti, kdo za Vídeňským deníkem stáli a chtěli z něho učinit tribunu „umírněných“ sil v Čechách, odhadli totiž situaci zcela chybně. Především nápadná blízkost nového tiskového orgánu vídeňskému Bachovu režimu vzbuzovala nedůvěru nejen v lidových kruzích, ale i v nemalé části indiferentních nebo dokonce konzervativních vrstev českého měšťanstva. I když toto měšťanstvo nestálo cele za Havlíčkem, přece jeho nacionalismus, probuzený rokem osmačtyřicátým, byl značně podrážděn protičeským kursem vídeňské politiky.

A tak pozice Vídeňského deníku byla od počátku velmi svízelná. Národně to poznáváme z dalšího cenného rukopisného dokumentu, obsaženého v thunovském archívu v Děčíně.¹⁶ Jde o dvacetistránkovou německy psanou zprávu Alexandra Helferta Lvu Thunovi o Vídeňském deníku, a to z listopadu r. 1850. Tato expertiza obsahuje nejen zajímavé informace o cílech a úmyslech vydavatelů Vídeňského deníku, ale nacházíme v ní i svědectví toho, jakým způsobem hodnotily vládní kruhy — jejichž byl Helfert exponentem — kulturní a politickou situaci v Čechách na

¹⁵ Jeden z autorů těchto klerikálních protihavlíčkovských polemik je znám: je to kněz Fr. X. Škorpík z Bohdalic u Vykova, vyslaný do boje proti Epištolám kutnohorským moravskou hierarchií.

¹⁶ Sign. A 3 XXI D 77, fol. 12.

začátku bachovského období, jakých cest používali reprezentanti vídeňského režimu k potlačení zbytků demokratických svobod a zejména s jakým odporem sledovali činnost Havlíčkovu a stále rostoucí popularitu Slovanu.

Podle Helfertovy zprávy (jejíž obsah zde podáváme jen v hlavních bodech) byl Helfert Thunem pověřen, aby vykonával dohled nad Vídeňským deníkem. Helfert však ujišťuje Thuna, že ho k tomuto dohledu vede i zájem osobní. Problémy, spojené s vedením listu, se nedají zvládnout v krátkém čase; to se za pět měsíců vycházení listu potvrdilo. Vnější potíže (s tiskem atd.) jsou víceméně překonány; horší jsou však ty, které vyplývají ze vztahu české veřejnosti k novému listu. Rozhodující vliv na české veřejné mínění má totiž — jak Helfert konstatuje — Havlíček. Ten ovlivňuje v duchu osmačtyřicátého roku názory veřejnosti na stát, církev a společnost; daří se mu to snadno, neboť má za sebou už z doby předrevoluční i revoluční pevné čtenářské zázemí. Podle Helferta dal si Vídeňský deník za úkol zničit „monopol“ Havlíčkův na utváření českého národního a politického vědomí. To je ovšem úloha krajně obtížná zvláště proto, že „radikální monopolisté“ šíří nedůvěru k Vídeňskému deníku, líčí jej jako list zaprodaný vládě, tajně subvencovaný z oficiálních míst. „Za těchto okolností“ — stěžuje si Helfert — „je přirozené, že Vídeňský deník si jen pomalu klestí cestu a rozšiřuje okruh čtenářů“. Havlíčkovy pomluvy prý odrazují největší část čtenářů od toho, aby se sami přesvědčili o povaze tohoto listu. „Slovan má svůj stálý okruh čtenářstva a Havlíček dbá na to, aby do tohoto okruhu nepronikl ani řádek z Vídeňského deníku v pravé podobě“. — Je to především Praha, jak Helfert zdůrazňuje, pro jejíž atmosféru je posud příznačný „terorismus radikálně nacionalistického monopolismu, jímž byla prosáknuta Slovanská lípa; tento vliv pronikal svou tajemnou mocí v dnech kroměřížského sněmu až do sálu arcibiskupského paláce a posud působí jako stav duchovního obležení na široké masy“. Havlíček podle tvrzení Helfertova (které ovšem nepostrádá bystrostí) přejímá a prosazuje na počátku padesátých let radikálně demokratický program, odvrací české veřejné mínění od jakýchkoli kompromisů s vládní politikou, brání své čtenáře před jejím vlivem — podle Helferta je dokonce „terorizuje“, takže někteří jen potají berou prý do ruky Vídeňský deník, aby neupadli v podezření, že se dávají infikovat centralistickými ideami. — Dramaticky nadnesený tón Helfertova líčení českých poměrů má učinit poněkud přijatelnější střízlivou skutečnost, kterou musí Helfert vzápětí přiznat: že totiž počet odběratelů Vídeňského deníku „zůstává daleko zpět“ za počtem čtenářů Slovanu. Tento fakt snaží se Helfert svému nadřízenému různým způsobem omluvit a končí pesimistické expoé poněkud nadějnější, de facto ovšem zcela nereálnou perspektivou. Vídeňský deník má prý úspěchy v polemice s Havlíčkovými Epištolami kutnohorskými, proti nimž se v Deníku „útočí s vtípem a znalostí věci“. S Vídeňským deníkem prý spolupracuje „mnoho z nejdůležitějších jmen v české literatuře“ — nebo s ním aspoň sympatizují, což vede k morální posile

tohoto listu; o která jména však jde, Helfert neuvádí.¹⁷ — Do budoucna musí být hlavním úkolem Vídenského deníku potírání „radikálních idejí“ v české veřejnosti. Helfert se znovu vrací k bodu, který zdůrazňovali už Beck a Jireček ve svém programovém návrhu: je třeba rozbit jednotu národní strany, odlákat z ní všechny, kdo „zcela nesouhlasili“ s jejím programem a soustředit v nové straně „všechny umírněné“. Takovému procesu napomohou veřejné poměry a „pevné zákony“. — „Česká strana“ — píše Helfert doslova — „nenechá žádný prostředek nevyužitý, aby nebojovala za svou špatnou věc; je proto třeba čelit jejím destruktivním tendencím, dát jí uzdu, použít proti ní všech prostředků“.¹⁸

Takovýmto přímo nenávisným tónem vyznívá tedy přípis Alexandra Helferta, muže, který v české historiografii dlouho požíval poněkud nezasloužené pověsti „nejspravedlivějšího Němce pod sluncem“.¹⁹ A je možné snadno se domyslet toho, jak úrodnou půdu nacházely tyto obžaloby českého národního hnutí a především Karla Havlíčka u tehdejší vídeňské vlády.

¹⁷ Snad naráží na občasnou spolupráci Jana Kollára s Vídeňským deníkem (viz Havlíčkovu polemiku s Kollárem ve Slovanu 7. září a 2. listopadu 1850; Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl III/1, str. 416 n.). Celý text dokumentu v originále viz zde na str. 87–94 (příloha II).

¹⁸ Tak jej charakterizoval Hugo Traub ve své studii Z historie Vídenského deníku, Duch novin roč. 3, 1930, str. 202.

